

Cigány/roma reprezentációk Magyarországon a Vasárnapi Ujságban az 1890-es években

Berek Sándor
Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen

1. Bevezetés

A kutatás tárgya az, hogy miként tekintettek a 19. században, ezen belül pedig az 1890-es évek elején Magyarországon a cigányokra/romákra. A cigányokról/romákról kialakult különféle képekről több áttekintés áll rendelkezésünkre, a képzőművészetben (Kovács 2009: 74–90; Szöllőssy 2002a: 72–81), a színpadon (Szöllőssy 2002b: 82–88), az élclapokban (Polyák 2002: 89–96) és a fotográfiákon (Szuhay 2002: 97–106) ábrázolt, megjelenített cigányokról is született tudományos feldolgozások. Újabban tárgyalták a cigányok történetét összefoglaló munka részeként (Szabóné Kármán 2016: 235–254). Ezek a cigányokról/romákról született különféle reprezentációk elhelyezhetőek a cigányokkal kapcsolatban kialakult megközelítések rendszerében is, amelyek két dimenzió mentén különülnek el egymástól (Dupcsik 2009: 5–362).

A módszertani dimenzió alapján esszencialista és strukturalista megközelítésekről, míg a politikai dimenzió mentén devianciaorientált, leíró és emancipatorikus megközelítésekről beszélhetünk (Dupcsik 2009: 23). Az esszencialista megközelítésben a cigányok tulajdonságait a csoport belső, etnikai, kulturális vagy egyéb tulajdonságaival, belső viszonyaival, a strukturalista megközelítésben a társadalom csoportszerkezetével, kölcsönhatásaival magyarázzák (Dupcsik 2009: 21).

A politikai dimenzió belüli megközelítések arra vonatkoznak, hogy milyen tényezők alakíthatják ki és tartják fenn azokat a helyzeteket, amelyeket a cigányokkal hoznak összefüggésbe. Ez alapján devianciaorientált, leíró és emancipatorikus megközelítések azonosíthatóak.

A devianciaorientált megközelítések középpontjában a cigányok tulajdonságai, életvitele, mindezeknek a többségtől való eltérései állnak (Dupcsik 2009: 20–28). A cigányok hagyományos megjelenítését Európában a kora újkortól a „vadember”, a civilizáció nélküli vagy előtti ember, a természeti lény toposza határozta meg. Ennek a másságnak az esszencialista változatában a cigányok megfegyvelendő lények, tulajdonságaik a kultúrájukkal hozhatóak összefüggésbe, amelyről azt gondolták, hogy nem várható az átalakulása. A civilizatorikus változat háttérében egy általánosnak tartott, unilineáris fejlődésmodell áll, civilizált – civilizálatlan pólusokkal, amelyek különféle szembeállításokkal jellemezhetőek (Dupcsik 2009: 24), mint a ’múlt – jelen és jövő’; ’premodern, történelem előtti – modern’; ’szűk keretek, lokalitás – tág keretek, univerzalitás’; ’„zabolálatlan” érzelmi viszonyulások – kontrollált érzelmi viszonyulások’; ’tradíció – racionalitás’; ’„természeti” nép – civilizáció’ (Dupcsik 2009: 23). A rendészeti és a civilizatorikus képben egyaránt egy deviáns másikat hoztak létre.

A leíró megközelítésekben a tények leírását tekintették elsődleges célnak (Dupcsik 2009: 21). Az esszencialista vagy klasszikus néprajzi változatában a cigány népeletet önmagában, a nem cigány környezet nélkül mutatták be, míg a strukturalista vagy klasszikus szociológiai változatában a nem cigány környezettel kölcsönhatásban (Dupcsik 2009: 24).

Az emancipatorikus megközelítések esszencialista változatai a cigányság életének sajátosságait belülről, a csoport múltjából és jelenéből vezetik le, amelyre a külső környezet,

amely számukra idegen, ellenséges, nem tud befolyást gyakorolni (Dupcsik 2009: 247–248), míg strukturalista változatai a cigányság helyzetének magyarázatában a kisebbség és a többség jelenének, közelmúltjának, múltjának viszonyaiból indulnak ki (Dupcsik 2009: 26).

A két dimenzió összekapcsolódásával a cigányokról alkotott képeknek hat ideáltípusa jön létre, a devianciaorientált esszencialista (vagy rendészeti), a devianciaorientált strukturalista (vagy civilizatorikus), a leíró esszencialista (vagy klasszikus néprajzi), a leíró strukturalista (vagy klasszikus szociológiai), az emancipatorikus esszencialista (vagy naiv tudományos) és az emancipatorikus strukturalista (vagy kritikai elméleti) megközelítés (Dupcsik 2009: 23).

2. Módszertan

„Az a kutatói perspektíva, amely a különféle társadalmi és kulturális jelenségeket *szövegeken* keresztül tanulmányozza, többnyire annak feltételezéséből indul ki, hogy e szövegek tartalmának megértése, keletkezésük és sorsuk nyomon követése elvezethet a kutatás számára fontos történelmi, társadalmi és kulturális összefüggések felismeréséhez” (Glózer 2007a: 260). A hagyományos történettudomány és a filológia a szövegek élettörténetének és közvetlenül hozzáférhető tartalmának megragadására törekednek (Glózer 2007a: 260). „A társadalomtudományok számára azonban a 20. században lezajlott nyelvi-hermeneutikus fordulat után egyre fontosabbá vált a szövegek rejtett, közvetlenül nem hozzáférhető tartalmának rekonstruálása, szövegszerveződési összefüggéseinek feltárása.” (Glózer 2007a: 260) Erre szolgálnak a különféle tartalomelemző eljárások és a diskurzuselemzés módszerei. „Amikor diskurzuselemzést végzünk, kizárólag szövegeket vizsgálunk azért, hogy megértsünk bizonyos társadalmi jelenségeket, összefüggéseket.” (Glózer 2007a: 262) A diskurzusok elemzésére szolgáló eljárásoknak több csoportosítása lehetséges. Így beszélhetünk tudásszociológiai és strukturális módszerekről (Glózer 2007a: 263), valamint kritikai és genealógiai eljárásokról (Glózer 2007a: 265–266). A diskurzuselemzés alapszemlélete hermeneutikai, célja a jelentésekkel telített valóság interpretálása, olvasása (Glózer 2007b: 360). A hermeneutikai szituáció egyetemes, ezért a modern hermeneutika nem az egyedül igaz értelem kibontására törekszik, elfogadja a lehetséges olvasatok sokféleségét. „Sokféle igazság lehetséges, és ezek többféle úton közelíthetők meg.” (Glózer 2007b: 361) Ennek következménye a módszertani pluralizmus, valamint az, hogy fontos szerepe van az értelmező alany szemléletének, invencióinak (Glózer 2007b: 361). Mivel az értelmezésnek nincs kitüntetett operacionalizálható módszere, csak különféle módszerek, megközelítések vannak, ezért a tárgyhoz, a körülményekhez és a kutatói szándékhoz, személethez illeszkedő eljárás kialakítása mindig a kutatás feladata (Glózer 2007b: 361). Szintén a feladatok közé tartozik a diskurzus behatárolása, vagyis a diskurzus kereteinek definiálása, annak megállapítása, hogy mely megnyilatkozások tartoznak össze, alkotnak egy szövegkorpuszt. Ezt viszont csak a diskurzus egészének ismeretében határozhatnánk meg pontosan. Ennélfogva a szövegkorpusz hipotetikus egység lesz, amelynek a határait mindig módosítjuk, megváltoztathatjuk (Glózer 2007b: 361–362).

A cigány/roma reprezentációk elemzése és a cigányokkal kapcsolatban kialakult megközelítések rendszerében való elhelyezése két eljárás összekapcsolódásán alapul. Egyrészt a genealógiai vagy archeológiai módszer használatán. Eszerint azt kutatjuk, hogy melyek a diskurzus tárgyai, témái, vagyis miről szól a diskurzus (Glózer 2007b: 363–366), milyen kijelentés-típusok jellemzőek a diskurzusra (Glózer 2007b: 366–368), milyen kijelentésmezők, diskurzuson belüli összefüggésrendszerek vannak (Glózer 2007b: 368), milyen a stratégiák fordulnak elő, tehát a témák, kijelentéstípusok és a kijelentésmezők megválasztása során mire törekednek a beszélők. Utóbbiak már a szöveg, a beszéd társadalmi funkcióira, a beszélők pragmatikus, gyakorlati céljaira vonatkoznak, így kifelé mutatnak a diskurzusból (Glózer 2007b: 369–371). Másrészt a tudásszociológiai módszer használatán. Eszerint a kutató egy

előre feltételezett kategória, ebben az esetben a különböző megközelítések jeleit igyekeznek a szövegben megtalálni, a diskurzus empirikus megvalósulásában pedig ezek dokumentumait látja (Glózer 2007a: 263; Csigó 1998: 121–151).

3. Eredmények

A cigány/roma reprezentációk forrásai a *Vasárnapi Ujság*ban 1890–1893 között a cigányokról/romákkal kapcsolatban megjelent különböző jellegű szövegek voltak. A szöveges források a történeti, a néprajzi, az irodalmi, a művészeti/zenei és a művészeti/előadóművészeti/színészi/színpadai diskurzusokhoz kapcsolódtak. Több forrás ebből a szempontból összetettnek bizonyult.

A szöveges forráscsoportok közül a néprajzi forrásokat tekintetem át. Ezek egy része rövidebb tudósítás, híradás eseményekről, másik része hosszabb leírás vagy tanulmány. Egy részének a cigányok/romák mellék-, másik részének azonban központi vagy kizárólagos témája.

Ezek közül most azokat mutatom be részletesebben, amelyek József főhercegnek (Habsburg-Lotharingiai József Károly: 1833–1905), aki az első un. ciganológus triász tagja volt Wlislocki Henrik és Herrmann Antal mellett, a vándorcigányok alcúti birtokára való letelepítésével kapcsolatosak. A *Vasárnapi Ujság* 1892. évi 1. számában jelent meg -űszignóval Szűry Dénes *Az alcúti cigánytelepítés*⁷ című munkája, amelyhez az újság szerkesztősége megjegyzést fűzött. „A József főherceg alcúti cigány-telepítése ügyében annyi téves és a való tényállásnak meg nem felelő adat került nyilvánosságra, s az egész kérdés annyira nem az azt érdemlő komolyság jellegével tárgyalatott, hogy örömkre szolgál, midőn a leghitelesebb és a legilletékesebb kézből vett följegyzések alapján közölhetjük a telepítés ügyében eddig történt minden mozzanatról alaposan beszámoló fentebbi rajzot.”⁸ Eszerint „fényes esküvő volt Alcsúthon. Kolompár Gyurka cigányvajda elvette Rafael Annát.”⁹ Szűry úgy látta, hogy „[e]z a házasság József főherceg azon civilizatorius tényének egyik becses első eredménye, mely néhány cigány-családnak pár hó előtt Alcsútra történt telepítésében nyilvánult,”¹⁰ mivel „[a] családi élet nyomán születik majd a rendszeres munka, annak a szeretete, aztán a gyermekek iskoláztatása s az élet feladatainak teljesítésére szükséges erkölcsi alap.”¹¹ Hogy kezdődött a cigányok Alcsútra telepítése? „Hét dunántúli vármegye ugyanis, elejét veendő a cigányok kóborlásával járó vagyonszükségleti kétése állapotoknak, elhatározta, hogy a sátoros-cigányok lovai és kocsijai elkobzandók. Ennek nyomán cselekedett az alcúti szolgabíró, midőn a főhercegi kert végében augusztus hó utolsó napjai körül tanyázó cigány-család lovát és kocsiját elkótyavetyéltette. A család megfosztatva vándorlása lehetőségének egyetlen eszközétől, pereputtyával nem tudott tovább menni s czók-mókjával együtt teljes fedél nélkül maradt a szabad ég alatt.” József főhercegnek megesett rajtuk a szíve, és fedelet adott nekik. Szűry szerint „[a]z emberbaráti tény azonban egy másik üdvös eszmével volt egybekapcsolva. Rendszeres munkára fogni a munkakerülő fajt. A családnak értésére adatott, hogy alamizsnára többé ne számítsanak, de munkáért meglesz a megélhetési mód. Reálltak; és mi lett az eredmény? Egy hét múlva nyolcz ilyen, kocsit-lovat nélkülöző család állított be Alcsútra gyalogosan, s ezeket röviddel utána még tizenegy más, hasonló sorsban osztagozó követte Fehér-, Veszprém- és Esztergomvármegyéből. A nemesszívű főherceg az első család fölvetelétől számított két hét múlva arra ébredt, hogy egy, száz tagot meghaladó éhes fekete

⁷ Vasárnapi Ujság 1892, 39(1): 4–6.

⁸ I.m.: 4.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

sereg várja tőle a kenyeret.”¹² Szűry úgy látta, hogy a főhercegnek határozott elképzelése volt arról, hogy mit kellene tenni. „Az ő kérdése: kiérdemeltetni a kenyeret. Semmittevéshez szokott és állandó lakhelytől irtózó fegyelmetlen csapattal, melynek kenyérszerzési módja a ragadós kéz és a kocsik után való olyan kitartó futkosás, melylyel csak a pisai domtér koldus seregének támadó szemérmelensége vetekedik, – nem könnyű dolog ... Régi, előszeretettel folytatott tanulmányok alapján jól ismerte azt a teljesen nyers anyagot, mely a kezére került. Habozás nélkül fogott a feladatba. Fedelet kell adni mindannyinak és munkára kell fogni mindannyit azonnal – ez volt az adott helyzetből folyó napi parancs. Első szükségül szalmasátrak állítottak föl, pár hét alatt pedig elkészültek az állandó lakhelyet nyújtó földputrik, két család részére közös konyhával s két oldalt mindegyik részére külön-külön, egy-egy szobával. Aztán munkába lett fogva a barna sereg apraja-nagyja, nem- és korkülönbség nélkül, azonnal.”¹³ A falu népe viszont bizalmatlan volt. „Hogy valami szivélyes viszony nem keletkezhetik köztük s az ő szemükben vad elemet képező új polgártársak közt, az előre volt látható. A magyar paraszt szereti a munkát s lenézi a mihaszna semmittevőt; a magyar paraszt keze munkája nyomán a maga viszonyaihoz mérten nemcsak bizonyos civilizált életet él, hanem van benne némi arisztokratizmus is. Nem keveredik a cigánynyal. Vályogot vettet vele, no meg a fülébe huzat ünnepnapokon, de egyebekben aztán teljes három lépésnyi messzeség. A százat meghaladó telepes persze nem mind kezeli a vonót, de azért vasárnapokon szereti magát benn feledni az ivóban. A vasárnapok eleinte zajosakká nőtték ki magukat Alcsuthon. A cigány könnyen kapatossá lesz az ő dallamos fejével s a dolog aztán rendszerint összakapással végződik. A vasárnapok véres verekedéseket idéztek elő. De annak most már vége van. A főherceg maga elé idézte őket, betiltotta nekik a korcsmázást azzal, hogy ismételt esetben a szolgabíró elé állíttatja a házsártosokat, a szolgabíró pedig nagy rém. Azóta béke van. Cigány nem fordult meg a korcsmában, mert a szolgabíró meg a vendéglősnek tiltotta meg azt, hogy italt mérjen a barna seregnek.”¹⁴ A főherceg megszervezte a felügyeletüket. „A főherceg alkalmas parancsolót keresett. De annak föltétlenül az ő vérökből levő vérnek kellett lennie, a ki ismeri furfangos észjárásukat s a veséjükbe belát. Rendszeres szolgálatába fogadta e végből a fehérmegyei cigány vajdát, a 18 éves Kolompár Gyurkát, a ki, minthogy lótartása hatóságilag szintén betiltatott, nagy készséggel kapott az alkalmon.”¹⁵ Ezen túl pedig „[r]övid szabadságokra, a főhercegtől vagy jószágigazgatójától nyernek órára, napra szóló személyi igazolványokat; fölmerülő nagyobb kihágás vagy büntett esetén pedig a szolgabíró azonnal táviratilag értesítetik.”¹⁶ Két hónap után már látszottak az eredmények. „A korcsma csendes volt. Verekedés nem ismétlődött. Jele, hogy szóval, intéssel hajlítható ez a nép. Velők született kenyérkeresési módjuk, a koldulás úgyszólván megszűnt. Tolakodtak, kerítésen átmásztak és ősi hajlamaikhoz hűen kocsik után futkostak azelőtt; most ezeknek csak szórványos nyoma van. Kezdenek beletörődni a munkába a mi eleinte sehogy se ízlett és csak édesgetésre ment, s melynek kikerülésére alkalmas volt minden ürügy; az asszonyok megtanultak kenyeret sütni, melyről fogalmuk sem volt, s a családfők kezdtek értékelni a pénzt. Mind olyan jelek, a melyek biztató kilátást nyújtanak a civilizatorius munka lépésről-lépésre való tovább szövése. A lakáson fölül el lettek látva ruhával s a munkát teljesítő: ötven krajczár napibérrel; kötelességükké tétetett azonban, hogy keresményükből éllemezzenek magukat. Ez egy kissé nehezen ment, de ennek egy, nem az ő fogyatkozásaikban rejlő oka is volt. A csapatban kevés a munkabíró férfi és sok a kisebb munkaerőt képviselő asszony nép, s még több a purdé. A két utóbbi elemre nézve kifogy' időnként az ő erejüknek megfelelő mezei és házi munka. Sokszor

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ I.m. 5.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

nehéz nekik foglalkozást juttatni; a mi aztán azt eredményezi, hogy a kizárólag saját kézimunkája keresményére utalt családfő nehezen tudja fedezni sok személyre kiterjedő szükségleteit.”¹⁷ Emellett, „[h]ogy a koldulásnak minden áron eleje vétecsék, saját maga vásároltatta be a szükséges élelmi készletet és árusította el nekik 1/2 – 1/6 áron. Azelőtt egész odavetődött csapatok teleltek nála kegyelem-kenyéren, most meg akarja velők ismertetni, a saját kezök szerzeményének becsét, a mi lassan-lassan megy is.”¹⁸ A főherceg eközben arra az elhatározásra jutott, hogy „aradi- és biharmegyei birtokain is kísérletet tesz a telepítéssel, Alcsúthon pedig tovább folytatja a már rendelkezésére álló anyag fejlesztését.”¹⁹ Ez pedig az iskoláztatás és a tisztaság biztosítása volt. „A csapat férfi tagjai lassankint csak beletörődtek abba az eszmébe, hogy fiaik a vályogvetésen kívül ne csak a plébánosnak lelki oktatásait szívják magokba, hanem hogy ismergessék meg a betűt is, de már az asszonyok sokáig fejcsóválva tanakodtak a fölött, hogy mire is való az ő bodri csemetéiknek az az abéce; de végre is azzal a megokolással, hogy miután azt az ő legfőbb jótevőjük szükségesnek tartja rájuk nézve, hát csak legyen; mert hát, ha nem volna javukra, nem mérné ki rájuk ezt a nagy penitenciát. Lesz hát iskolabajárás úgy az alcsúthi, mint a göböljárású pusztán; de annak még egy nagy föltétele van. A többi iskolás fiúk iránti tekintetből ki kell először gyógyítani a purdékot, a velők született víziszonyból s baráti lábra állítani őket a tisztasággal.”²⁰ Ezen túl további, a munkakedvet javító eszközöket is bevezetnek Alcsúton, így „[a] munkahajlam fokozására és a becsületérzés fölkeltésére jutalmi díjakat szándékozik kitűzni a főherceg olyképp, hogy az egy hét folyamán megszakítás nélkül munkát végző előnyben részesüljön társai fölött; ha pedig esetleg lankadást mutatna a munkakedv, elvonatnék a kedvezmény.”²¹ A főherceg az erkölcsi irányt is kijelölte számukra. „Van abban a csapatban férfi, asszony, gyerek, de nincs család, vannak párok, de nincs házaspár, a vajdának is megvan a maga «szemefénye», de nincs felesége. Hiányzik a papi áldás. A főherceg nagy súlyt fektetett arra, hogy a csapat első embere adja a példát. Az, a kire hallgat a többi.”²² Így tehát Kolompár Gyurka, a vajda megnősült. A főherceg „az éhezőnek emberbaráti érzésből először kenyeret, hajlékot ad s aztán civilizatorius szemmel előre tekintve, a társadalom hasznos tényezőjének igyekszik megnyerni azt a bolyongó elemet, melytől idegenkedik az érintkezés, s mely maga is csak faluvégi időleges sátrak tüzeinél érzi magát hon”.²³ Ehhez a munkájához megnyerte a miniszterelnök támogatását, aki az Alcsúton tett látogatása során „nemcsak meleg érdeklődéssel tudakozódott az ügy állása felől a főhercegtől, hanem azzal a kérdésével, hogy «tudnak-e mind magyarul», érintette a jövőt is.”²⁴ A *Vasárnapi Ujság* 1893. évi 2. számában adták közre a *József főherceg családja. Thewrewk István könyvéből*²⁵ című könyvrészletet. Ez annyiban van kapcsolatban a cigányokkal, hogy Thewrewk elküldte József főhercegnek a *Vasárnapi Ujság* 1892-es karácsonyi számát, aki egyébként előfizetője volt a lapnak, ünnepi és újévi jókívánságokkal. Ebben a lapszámban jelent meg a *József főherceg és a cigányok* című írása, két cigányokról készült fényképpel. A jókívánságokra egy köszönő levélben válaszolt a főherceg, amelyet most a könyvrészletben is közöltek. Ebben elmondja, hogy a fényképeket visszakapta, „]m]ost a két cigánykép ismét pihen a régi rámaikban az itteni folyosón. A reprodukció pedig kitűnően sikerült.”²⁶ Emellett azonban azt is elmesélte, hogy gondjai vannak a birtokán élő cigányokkal. „Az itteni

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ I.m. 6.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Vasárnapi Ujság 1893, 40(2): 20–21.

²⁶ I.m. 21.

czigánytelepemmel baj van. A megye állítja, hogy a betörések és rablások ez évben szaporodtak és a fonalak mind ide vezetnek. Hármat elfogtak ugyan, de mint büntelent, haza küldték hozzám. Hogy azonban a megye megnyugodjék, csak azt az öt családot, a kik sohase távoztak innen, tartom itt; a többieknek (28) vettem lovakat és kocsikat és kieszközöltem a megyénél, hogy kóborlásukat újra engedjék, Az itt maradókat rendes cselédeknek fogadtam be. Érdekes mégis, hogy már hat család az elbocsájtandók között megköszönte a lovakat, kocsikat, és kértek házakat a környékbeli helységekből, mivel többé kóborolni nem akarnak. De az a baj, hogy a községek nem igen akarják bevállalni. Látszik ebből, hogy valamit civilizálódtak. Majd hogyha az állam most kezdi a telepítési ügyet, jobban fog sikerülni, mint ily magánvállalat.”²⁷ A *Vasárnapi Ujság* 1893. évi 23. számában adták közre *József főherceg Észleletek az Alcsúthon letelepített sátoros cigányokról*²⁸ című írását. Ebben maga József főherceg mutatta be a vándorcigányok letelepítésére tett kísérletét. „A férfiak megengedett keresete a lókupeczség, kovácsmunka és üstfoltozás volt; a nők főképen a jóslást gyakorolták és tetemes pénzt szereztek ezzel magasabb körökben is, a hol az ember alig keresné az ilyen babonáságot. Megtűrt keresetük a koldulás volt, meg nem engedett szerzésmódjuk itt-ott a lopás. Meg kell azonban jegyezni, hogy tőlem sohasem loptak el semmit, sem a házamból, mely mindig nyitva állott előttük, sem a gazdaságomból.”²⁹ A főherceg részletesen leírta ruházatukat, külsejüket, nyelvismeretüket, lakhatásuk módjait, táplálkozásukat, betegségeiket. Tapasztalatai szerint „[m]unkára a felnőtteket csak nagy nehezen lehetett szoktatni. A répa-kiszedés, trágyahordás és kőgyűjtés még meglehetősen folyt. Földi munkálatokat ellenben néhány napon át nagy nehezen és hátfájásról folyton panaszkodva végeztek.”³⁰ A kovácsmunkához viszont jól értettek. Megfigyelte és leírta néphitüket, hiedelmeiket és szokásaikat. Letelepítésükre tett próbálkozása csak részben volt eredményes. „A még Alcsúthon maradt férfiak mint uradalmi kocsisok igen jól végzik dolgukat és beletörődtek abba, hogy készpénz fizetést és természetbeli járandóságokat kapjanak. Azok számára, kik a megyei hatóság kívánságára eltávoztak, kieszközöltem az engedélyt, hogy régi jogosultságuk szerint szekeret, lovat tarthassanak, bizonyos vagyok tehát abban, hogy gyakran meg fognak engem látogatni.”³¹

A *Vasárnapi Ujság* cigányokkal/romákkal kapcsolatos néprajzi jellegű szövegeinek egy része nem volt elhelyezhető a megközelítések rendszerében. Ugyanis olyan tudósítások, híradások, amelyekben szerepelnek ugyan cigányok/romák, megnevezik őket, viszont nem kapcsolódnak hozzájuk további kijelentések, állítások. Ilyen forrás az *Ethnographia*, az *Angol furcsaság*, az *Útféli forrás Dognácskán*, a *Népi ünnep Alcsúthon*, a *szabadságharc többi vértanui Aradon*. 1849., az 1890. évi 52. számban megjelent *Folyóiratok*, a *Könyv József főhercegről*, az 1893. évi 22. számban közölt *József főherceg* és a *Teck herceg és szülői életéből* című írás. A devianciaorientált esszencialista megközelítésre példa *A Léman-tó partjáról. Genf, 1891. január* című, míg a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítésre *A sátoros cigány*, a *Főhercegi ajánlólevél egy cigányprímásnak* és *A sioux-indiánok lázadása* című szöveg. Leíró esszencialista megközelítés jellemezte *A néprajzi társaság*, az 1890. évi 24. számban közreadott *Folyóiratok*, a *Kalotaszeg*, a *József főherceg cigány nyelvtanulmányai*, az *Eredeti cigánylevelek*, a *Bulgáriából*, a *Czigány király koronázása*, *Az alsó-lendvai vásár*, az *Egy életmentő kitüntetés Montélimarban*, *A magyar néprajzi társaság*, *A magyar tud. akadémia*, a *Híres Bálok*, az *Aradvármegye a középkorban*, *A cigányok összeírása*, az *Angol könyv Magyarországról*, *A jelmezes virág-ünnepély*, a *József főherceg a Hortobágyon*, a *Néprajzi folyóirat*, a *Bosnyák-czigány népmese József*

²⁷ Uo.

²⁸ *Vasárnapi Ujság* 1893, 40(23): 382–384.

²⁹ I.m. 382.

³⁰ Uo.

³¹ I.m. 384.

főhercegről, az 1893. évi 38. számban megjelent *József főherceg és A cigányok. A Pallas nagy lexikonának 4-ik kötetéből* című munkákat. Leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés kapcsolódott össze *A néprajzi társaság, A nép-palota Londonban, a József főherceg Háladatos cigányok mint életmentők. (A «Kalotaszeg» legújabb számából), a Komárom és vidéke, a Besztercze a kirány látogatásakor, Az alcsuthi cigánytelepítés, a Népélet az osztrák és magyar fővárosokban. az Egy amerikai lap furcsaságai a magyarokról, Amerikai nő Magyarországon – velocipéden, a József főherceg levele, a József főherceg és a cigányok, a József főherceg családja. Thewrewk István könyvéből és az Észleletek az Alcsúthon letelepített sátoros cigányokról* című forrásokban.

5. Következtetések

A néprajzi forrásokban leginkább a leíró esszencialista látásmód volt a meghatározó, vagyis a tények leírását tekintették elsődleges feladatnak, a cigány népéletet pedig önmagában, a nem cigány környezet nélkül mutatták be. Szintén gyakorinak bizonyult a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés kapcsolata.

A 19. századi cigányokról született munkákban megtalálható a „letelepedett” – „vándorló” vagy „kóbor”, „sátoros” cigányok megkülönböztetése. Előbbiekhez általában a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus, az utóbbiakhoz a devianciaorientált esszencialista vagy rendészeti megközelítést társították. József főherceg munkáiban viszont a vándorcigányok világának, kultúrájának bemutatásához nem a rendészeti, hanem sokkal inkább a civilizatorikus megközelítés kapcsolódott. A „kóbor”, „sátoros” cigányok „mások” ugyan, mint mi, de nem pusztán megfigyelendő lények. Ez a viszonyulás összefügghetett személyes beállítódásával, valamint azzal, hogy közvetlen kapcsolatot alakított ki velük, és maga is tanulmányozta az életüket.

Irodalom

- Csigó P. 1998. A gazdasági stabilizációs diskurzus — a konszolidáció diskurzusa. *Szociológiai Szemle* 3: 121–151.
- Dupcsik Cs. 2009. *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében. 1890–2008.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Glózer R. 2007a. Diszkurzív módszerek. In: Kovács É. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 260–268.
- Glózer R. 2007b. Diskurzuselemzés. In: Kovács É. (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Budapest: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 360–372.
- Kovács É. 2009. Fekete testek, fehér testek. A „cigány” képe az 1850-es évektől a XX. század első feléig. *Beszélő* 1: 74–90.
- Polyák L. 2002. Cigányok Mucsáról. Az élclapi karikatúrák cigányképe. *Beszélő* 7–8: 89–96.
- Szabóné Kármán J. 2016. *A magyarországi cigányság I. (Cigányok és romák).* Budapest: Semmelweis Kiadó.
- Szöllőssy Á. 2002a. Cigány a képen. Cigányábrázolás a XIX-XX. századi magyar képzőművészetben. *Beszélő* 7–8: 72–81.
- Szöllőssy A. 2002b. Cigányok a XIX. századi magyar színpadon. *Beszélő* 7–8: 82–88.

- Szuhay P. 2002. Az egzotikus vadembertől a hatalom önnön legitimálásáig. A magyarországi cigányokról készített fotók típusai. *Beszélő* 7–8: 97–106.
- van Dijk, Theun A. 2000. A kritikai diskurzuselemzés elvei. In: Szabó M.–Kiss B.–Boda Zs. (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó – Universitas, 442–477.

Források

A cigányok összeírása.

Vasárnapi Ujság 1892, 39(52): 896.

A jelmezes virág-ünnepély.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(16): 269–270.

A magyar néprajzi társaság.

Vasárnapi Ujság 1891, 38(45): 745.

A magyar tud. akadémia.

Vasárnapi Ujság 1891, 38(51): 852.

Amerikai nő Magyarországon – velocipéden.

Vasárnapi Ujság 1892, 39(36): 619.

A néprajzi társaság.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(20): 325.

Angol furcsaság.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(12): 193.

Aradvármegye a középkorban.

Vasárnapi Ujság 1892, 39(14): 238–239.

A sátoros cigány.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(17): 276.

A sioux-indiánok lázadása.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(52): 861–862.

Bede Jób: Besztercze a kirány látogatásakor.

Vasárnapi Ujság 1891, 38(39): 636–637.

Bellosics Bálint: Az alsó-lendvai vásár.

Vasárnapi Ujság 1891, 38(28): 457–459.

Bosnyák-cigány népmese József főhercegről.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(31): 526–527.

Czigány király koronázása.

Vasárnapi Ujság 1891, 38(28): 456.

Egy életmentő kitüntetés Montélimarban.

Vasárnapi Ujság 1891, 38(29): 632.

Eredeti cigánylevelek.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(51): 843.

Ethnographia.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(3): 44.

Folyóiratok.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(24): 393.

Folyóiratok.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(52): 865.

Főhercegi ajánlólevél egy cigányprimásnak.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(37): 602.

H. Gy.: Útféli forrás Dognácskán.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(25): 406–407.

József főherceg.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(22): 375.

József főherceg.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(38): 642.

József főherceg a Hortobágyon.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(24): 400–401.

József főherceg cigány nyelvtanulmányai.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(36): 585.

József főherceg családja. Thewrewk István könyvéből.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(2): 20–21.

József főherceg: Észleletek az Alcsúthon letelepített sátoros cigányokról.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(23): 382–384.

József főherceg: Háladatos cigányok mint életmentők. (A «Kalotaszeg» legújabb számából).

Vasárnapi Ujság 1891, 38(3): 43.

József főherceg levele.

Vasárnapi Ujság 1892, 39(44): 756.

Kalotaszeg.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(35): 569.

Kozma Ferencz: Teck herceg és szülői életéből.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(27): 449–451.

Könyv József főhercegről. Vasárnapi Ujság 1893, 40(6): 94.

Népélet az osztrák és magyar fővárosokban. Egy amerikai lap furcsaságai a magyarokról.

Vasárnapi Ujság 1892, 39(3): 50.

Néprajzi folyóirat.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(25): 424.

Népünnep Alcsúthon.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(31): 504–505.

Nonquis: A cigányok. A Pallas nagy lexikonának 4-ik kötetéből.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(45): 750–751; 754.

-rd-: Komárom és vidéke.

Vasárnapi Ujság 1891, 38(32): 521–522.

Régi honvéd: A szabadságharcz többi vértanui Aradon. 1849.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(40): 651.

-r-: Hires Bálók. Vasárnapi Ujság 1892, 39(9): 158–159.

Strausz Adolf: Bulgáriából.

Vasárnapi Ujság 1891, 38(20): 316; 317; 318–319.

Szádeczky Gyula: Angol könyv Magyarországról.

Vasárnapi Ujság 1893, 40(6): 93–94.

Sz. E.: A nép-palota Londonban.

Vasárnapi Ujság 1890, 37(25): 406–408.

Sz. M.: A Léman-tó partjáról. Genf, 1891. január.

Vasárnapi Ujság 1891, 38(6): 95.

Thewrewk István: József főherceg és a cigányok.

Vasárnapi Ujság 1892, 39(52): 881–882.

-ü-: Az alcsúthi cigánytelepítés.

Vasárnapi Ujság 1892, 39(1): 4–6.